

ג. הרמ"א (יו"ד רמז, ה) כתב שכל חדושי סופרים כלומר מתקנות חכמים – מותר ליטול שכר ללמדו. ובקרבן אורה פקפק בדין זה שהרי כל מצוות דרבנן נצטוונו עליהן מ'לא תסור', ושונה פיסוק טעמים למאן דאמר לאו דאורייתא שאין זה אלא הבנת המקרא וסובר רבי יוחנן שאינו בכלל 'חוקים ומשפטים', משא"כ שאר דברי סופרים.

דף לז

נו. לימוד תורה לתינוקות בשבת, כיצד?

תינוקות, לא קורין בתחילה בשבת אבל שונים בראשון (- חזרה ראשונה). והסיקו בטעם הדבר שאין קוראים בתחילה – כדי שיפנו אבותיהם למצות השבת (להשתעשע עמה). ואם יקראו בתחילה יחשו לביטולם (ר"ן). וי"מ: משום ביטול עונג שבת של האבות. עפ"הר"ש. ועתוס' ומאירי. ואם תרצה אמור: משום אכילה ושתייה של שבת המכבדת על התינוקות, כדברי שמואל: שינוי וסת תחילת חולי מעיים. ואולם משום 'שכר שבת' אין לאסור לקרוא עם התינוקות כיון שנוטלים המלמדים שכרם בהבלעה עם שאר ימות השבוע.

מבואר בתוס' [בפירוש 'דיפנו אבהתהון דינוקי'] שאפילו האבות עצמם אין ללמד את בניהם דבר חדש בשבת, כדי שלא ישחו שהיה מרובה בלימוד.

דפים לז – לח

נז. א. ויקרא בספר, בתורת האלקים מפרש, ושום שכל ויבינו במקרא – כיצד נתפרש מקרא זה? ב. מקרא סופרים, עיטור סופרים, קרי וכתוב – מה ענינם ומה מקורם?

א. אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב: ויקרא בספר תורת האלקים – זה מקרא. מפרש – זה תרגום. ושום שכל – אלו הפסוקים (- חלוקת הפסוקים, ליתן ריוח והפסק בין ענין לענין. עמאירי). ויבינו במקרא – זה פיסוק טעמים. ואמרי לה (אותם הסוברים שפיסוק טעמים לאו דאורייתא. תוס' ועוד): אלו המסורות (= הנמסר במסורה, דקדוקי התבות מלא וחסר וכד').

א. משמע בגמרא שחלוקת הפסוקים היתה שונה בארץ ישראל, כפי שאמר רב אחא בר אדא, ששם היו פוסקים לשלשה את הפסוק ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן. עוד על חלוקת הפסוקים ומנינם: ע' בקדושין ל; תשובות הגאונים (הרכבי) ג; עיונים בדברי חז"ל ובלשונם עמ' קלב-קמא; המקרא והמסורה ד; תפארת שמואל על מהרש"א ואמת ליעקב קדושין ל; הגהות ריעב"ץ מגילה כט; אגרות משה או"ח ח"א לה; מגדים חדשים ברכות יד.

ב. מדברי התוס' הרא"ש והר"ן מבואר שלרבי יוחנן המתיר ליטול שכר על פיסוק טעמים [והלכה כמותו], פיסוק טעמים אינו מן התורה. וי"א שעזרא ואנשי כנסת הגדולה הם שתיקנו הטעמים (עפ"י אברבנאל בהקדמתו לירמיהו; מעשה אפוד בהקדמה, ח) ולא ניתנו למשה בסיני (עפ"י הגהות מיימוניות ת"ת א.ה. וע' במאירי וצ"ע). ואולם סיומי הפסוקים הם מן התורה (כפי שדרשו מ'שום שכל. עתוס'). וי"א שאף אלו אינם מן התורה אלא נקבעו ע"י הזקנים ליתן רווח ולהפסיק בין ענין לענין (עפ"י מאירי).

והרבה ראשונים כתבו להלכה שפיסוק טעמים דאורייתא, נמסר למשה מסיני, ואף רבי יוחנן מודה בדבר (עפ"י יראים, מחז"ל, הכוזרי, רבנו בחיי ועוד. ע' בפרטות באנצ. תלמודית ערך 'טעמים' עמ' תקצט).

ומכל מקום לא ניתנו הטעמים להיכתב, כשאר תורה שבעל פה. והתירו לכתבם בחומשים כדי שלא תשתכח תורת הקריאה, כשם שהתירו כתיבת תושבע"פ (עפ"י שו"ת רדב"ז ח"ג א'סח).
ג. יש אומרים: ושם שכל – זה פיסוק טעמים. ובינו במקרא – אלו ראשי הפסוקים (עפ"י ירושלמי מגילה ד, א; ב"ר לו).

ב. מקרא סופרים – (כגון) ארץ, שמים, מצרים (שיש בהן צורות קריאה מתחלפות).
עיטור סופרים – סגנון תחבירי, הטעמת הקריאה, או תבות שנכתבו לתפארת הלשון ולעטרה (ע"ש"י ר"ן ומאירי). וי"מ 'עטור' לשון הסרה; שהוסרו מן התיבות אותיות שהיו ראויות להינתן בהן, כמו 'אחר' במקום 'אחר'. עפ"א"ש (תוס') – אחר תעברו; אחר תלך; אחר תאסף; קדמו שרים אחר נגנים; צדקתך כהרי א-ל.

דברים הנקראים ואינם כתובים – ויך דוד את הדדעור בן רחב מלך צובה בלכתו להשיב ידו בנהר-פרת; ועצת אחיתפל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל-איש בדבר האלקים; הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל עד שער הפנה; השמיעו אל בבל רבים כל דרכי קשת חנו עליה סביב אל-יהי-לה פלטה; ויען בעז ויאמר לה הגד הגד לי כל אשר עשית את-חמותך (ובספרינו הוא כתוב. וכן במסורה לא נזכר זאת כקרי ולא כתיב. עפ"י ר"ן, הגר"א); ותאמר אלי כל אשר תאמרי אלי אעשה; ותאמר שש השערים האלה נתן לי כי אמר אלי אל תבואי ריקם אל חמותך.

ובספרינו עוד ארבעה. וכן הם במסכת סופרים (ו, ח): ... ולא אבו בני בנימין לשמע בקול אחיהם בני ישראל; ... והיום הזה לא תבשר כי על כן בן המלך מת; כי מירושלם תצא שארית ופליטה מהר ציון קנאת ה' צבאו-ת תעשה זאת; ויהי הוא משתחוה בית נסרך אלהיו ואדרמלך ושראצר בניו הכהו בחרב... (הגהות הגר"א).

כתובים ולא נקראים – ... בהשתחויתי בית רמז יסלח-נא ה' לעבדך בדבר הזה; וזאת המצוה החקים והמשפטים אשר צוה ה' אלקיכם ללמד אתכם (ובספרים שלנו קרי וכתוב ר"ן. והגר"א בהגהותיו הגיה במקום זאת וישבע המלך צדקיהו אל ירמיהו בסתר לאמר חי ה' את אשר עשה לנו את הנפש הזאת אם אמיתך... וכ"ה בפרש"י. והמאירי גרס את כל המצוה (ואתחנן ספ"ו. ובספרים שלנו הוא קרי וכתוב); אל ידרך ידרך הדרך קשתו ואל יתעל בסךינו; ... ופאת נגב חמש חמש מאות וארבעת אלפים...; ועתה כי אמנם כי אם גאל אנכי וגם יש גאל קרוב ממני.

הגר"א ציין עוד שלש בספרינו, וכן הוא במסכת סופרים: ועתה אל ישם אדני המלך אל לבו דבר לאמר כל בני המלך מתו כי-אם אמנון לבדו מת; ויען אתי את המלך ויאמר חי ה' וחי אדני המלך כי אם במקום אשר יהיה שם אדני המלך...; קחנו ועיניך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע כי אם כאשר ידבר אליך כן עשה עמו.

– כל אלו הלכה למשה מסיני (רבי יצחק).

צ"ב במאירי שפירש 'סופרים' – אנשי כנסת הגדולה. ומ"מ כתב שכל אלו הלכה למשה מסיני.

וכן צ"ע במה שכתב קרי ולא כתיב, וכתוב ולא קרי – לא מפי סופרים יצא הדבר אלא מצד ספיקות חסר או יתר שנמצאו בימי עזרא, ופקפקו בהם ורצו לרמוז עליהם (וע"ע בהקדמת האברנאל). ואם כן מה שייך בהם 'הלכה למשה מסיני'.

דף לח

ג. א. האם ניתנה התורה למשה ולזרעו בלבד והוא לימדה לישראל מתוך טובת עין, או נצטווה ללמדה לכל ישראל?

ב. אלו תכונות ותנאים הנלמדים ממשה ושאר נביאים, הנדרשים להשראת שכינה על האדם?

א. משה רבינו נצטווה ללמד את בני ישראל חוקים ומשפטים (ואתי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים; ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלקי...; ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפייהם, למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל), ואולם פלפולה של תורה לא ניתן אלא למשה ולזרעו (כתב לך – פסל לך, מה פסולתן שלך אף כתבן ושכל החכמה והשכל רמזים בו. פהרא"ש) שלך), והוא נהג בה טובת עין ונתנה לישראל [ועליו הכתוב אומר טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לדל. ר' יוסי בר' חנינא].

ב. אמר רבי יוחנן: אין הקב"ה משרה שכינתו (להתנבא. מפרשים) אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו. וכולם ממשו; גבור – ויפרש את האהל על המשכן; ואתפוש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם. עשיר – פסל לך, פסלתן שלך, ומשם העשיר משה. חכם – רב ושמואל שאמרו שניהם: חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נתנו למשה חסר אחת... עניו – והאיש משה ענו מאד. כל הנביאים עשירים היו – ממשו (לא חמור אחד מהם נשאתי), משמואל (הנני ענו בי נגד ה' ונגד משוחו את שור מי לקחתי...; ותשבתו הרמתה כי שם ביתו), מעמוס (... כי בוקר אנכי ובולס שקמים), ומיונה (ויתן שכרה וירד בה – שנתן שכרה של ספינה כולה).

ג. א. האם מותר לזון את אשתו ואת בניו של המודר הנאה?

ב. האם מותר לזון את בהמותיו ואת עבדיו?

ג. האם מותר לשאת את בתו של המודר? האם מותר להשיא בתו למודר ממנו הנאה?

ד. המדיר את בנו לתלמוד תורה, אלו הנאות אינן כלולות בנדריו?

ה. המודר הנאה מחברו, האם מותר להשקותו כוס של אבל או של בית המרחץ?

א-ב. שנינו: זן את אשתו ואת בניו אעפ"י שהוא חייב במזונותם. ולא יזון את בהמתו, בין טמאה בין טהורה. רבי אליעזר אומר: זן את הטמאה שהרי גופה לשמים כנפשה שאינו נאכל (הלכך אינו נהנה באכילתה היתרה). אמרו לו: גופה שלו, שאם ירצה הריהו מוכרה לגוי או מאכילה לכלבים. תניא יהושע איש עוזא אומר: זן את עבדיו ושפחותיו הכנענים (אפילו לחכמים האוסרים בבהמה טמאה), מפני שאינם מיועדים לפיטום ולמכירת בשרם כבהמה.

א. פירש הר"ן: מדובר במזונות יתרים שמאכיל לבהמה כדי לפטמה, שהואיל והטמאה אינה עומדת לאכילה אלא למלאכה, אין בעליה נהנה באכילתה זו, אדרבה מתפנקת בכך ואינה עובדת היטב – לכך מתיר רבי אליעזר, אבל לזונה בכדי חייה לא התיר. וכן בעבדים שהתירו – מדובר במזונות יתרים.

ודעת הרשב"א שאפילו כשולא מזונותיו היתה מתה מותר, שכיון ששעה ראשונה היתה בהתר, גם בשניה מותר, וכן בכל שעה ושעה. ועוד שהרי זה משיב אבידה. וכן משמע ברמב"ם (ו,ד) שסתם בעבדים להתר [אבל בבהמה טמאה אסור, כחכמים], ומשמע שאפילו בכדי חייהם מותר מפני שאין זו הנאה ישירה למודר אלא דומה לסילוק תביעה, כשוקל שקלו ופורע את חובו.

ב. יש אומרים שאפילו לחכמים החולקים על חנן (לעיל ג) וסוברים שהמפרנס את אשת חברו שהלך למדינת הים יכול לתבוע ממנו מה שנתן, מודים כאן כי מדובר שזן את אשתו ובניו בתורת מצוה ולא בתורת פרעון של בעל שחייב במוזנותיהם. ואעפ"י שממילא נהנה זה שאינו צריך לתת להם מוזנות [וכגון שזן את אשתו בפניו, שכיון שהוא במדינה ואינו אומר לו כלום, דרך מתנה היא ואינו חייב לפרוע], ואין כאן הנאה כיון שאם לא זן אותה היתה היא מצמצמת ומתפרנסת ממעשה ידיה. ויש מפרשים שהבעל זן אותה כראוי וזה מענגה במוזנות יתרים (ערא"ש רשב"א ר"ד ור"ן).

ואולם ברמב"ם (ו,ד) נראה שהשוה דין זה לשאר פורע חובו של חברו, ומשנתנו כחנן (ע' בית יוסף יו"ד רכא).

ג. מותר לשאת את בתו של המודר הנאה אעפ"י שהוא זנה במקום אביה.

ואסור למודר הנאה מחברו לישא את בתו כשהיא קטנה או נערה, שהרי הוא מהנהו בכך, כאילו מסר לו שפחה לשמשו, אבל בתו בוגרת – מותר להשיאה לו, שהריהי נישאת מדעתה ואינה ברשות אביה. אף על פי שאביה משיאה עצה ומשתדל בדבר (מאירי) ואינה נישאת אלא על ידי דיבורו – מותר, הואיל ויצאה מרשותו ומדעתה היא נישאת (רשב"א. וע' גם בלשון הרמב"ם ו,ה). ובלבד שלא יעשה את האב שליח לדבר עמה על עסקי נישואין, שבכך הוא מהנהו (ר"ן). והרשב"א פקפק בזה, כי בכל מקום שאין צריך עשיית שליח יש להתיר במקום מצוה (וע' קרן אורה שהוכיח מהר"ן שגם כשא"צ שליחות אסור).

ד. אמר רבי יעקב: המדיר את בנו לתלמוד תורה (רמב"ן ר"ן ועוד: האב הדירו שלא יהנה האב ממנו כדי שלא יתבטל מת"ת. רש"י: הדיר את בנו מנכסיו אם לא ילמד תורה) – מותר למלאות לו חבית של מים ולהדליק לו את הנר (ראב"ד רמב"ן ור"ן: שמסתמא מדברים קטנים אלו שאין בהם בטול לימוד תורה לא הדירו [ובמים של אב]. רש"י: שהנאה מרובה מדיר האב את בנו, לא הנאה מועטת כו). רבי יצחק אמר: לצלות לו דג קטן. בירושלמי (בכורים) אמר רבי יעקב בר אידי בשם רבי יוחנן: אף ליקח לו חפצים מן השוק. ופירשו: באשה, וכן באדם מסויים (= חשוב) שאין דרכם ליקח חפצים מן השוק, וודאי על דעת כך לא הדירו (ר"ן).

ה. אמר רבי ירמיה אמר רבי יוחנן: המודר הנאה מחברו – מותר להשקותו כוס של שלום. כאן פירשו: כוס של בית האבל. בארץ ישראל אמרו: כוס של בית המרחץ.

א. טעם ההתר, מפני שההשקאה מצוה (עפ"י ראב"ד נדרים ו,י) ומפני דרכי שלום, שהיה דרכם בכך. ודוקא כשהכוס של המודר, ששימוש השקאתו בלבד התירו (ר"ן, וכן צדד הראב"ד שם). ויש אומרים: אפילו הכוס של המשקה מותר, שעל דעת אבלות לא נדר, וגם היא הנאה מועטת (מאירי בשם התוס'). ולשון הרמב"ם 'שאיין בזה הנייה' (וערשב"א). וכן לענין כוס חמין לאחר הרחצה שדרכם היה להשקות לחברו שעמו וכשאינו משקה הריוז נבלות גדולה, הלכך על דעת כן לא נדר (עפ"י תורי"ד).

ב. יש מי שמפרש 'כוס של בית האבל' היא הכוס שהיו אומרים עליה ברכת האבלים ברחבה (ע' מגילה כג: – עפ"י תורת האדם).